

INTELLEKTUÁLIS FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREK A BEFOGADÓ KÖZÖSSÉGEKÉRT – AZ INKLUZÍV ÖNKÉNTESÉG TAPASZTALATAI

CSERTI-SZAUER CSILLA¹ – BÁNYAI BORBÁLA² – SÁNDOR ANIKÓ³

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.3.34-50>

Absztrakt

Az önkéntesség olyan aktivitás, amely mind az egyén, mind a közösségek életvilágát gazdagítja. Az inkluzív önkéntesség a fogyatékossgal élő személyek és környezetük számára teszi hozzáférhetővé ezt a jelentőségteljes tevékenységet. Mégis komoly eltérés mutatkozik a fogyatékossgal élő és nemfogyatékos személyek számára elérhető önkéntes lehetőségek közt világszerte és hazánkban is, s tényleges hazai aktivitásról nem található statisztikai adat. Ebben a tanulmányban éppen ezért azt térképezzük fel fogyatékossgatudományi aspektusból – kis számú kutatás alapján –, hogy az intellektuális fogyatékossgal élő személyek milyen önkéntes tevékenységet végeznek, valamint, hogy milyen aktivitásokat tartanak jelentőségteljesnek. Tanulmányunk kísérleti jellegű abból a szempontból is, hogy a fókuszcsoporthoz tartozó adekvát kutatómódszertani eszköz-e ennél a csoportnál. Eredményeink szerint az önkéntes munka is, és a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés dinamikája is, abban az esetben valósulhat meg, ha az érintettek egyénre szabottan megfelelő mennyiségű és minőségű támogatást kapnak.

Kulcsszavak: intellektuális fogyatékossgal élő személyek, inkluzív önkéntesség, életvilág, fogyatékossgatudomány, fókuszcsoporthoz tartozó kutatás

People with intellectual disabilities for inclusive communities – Experiences of inclusive volunteering

Cserti-Szauer Csilla – Borbála Bányai – Sándor Anikó

Abstract

Volunteering is an activity that enriches the lifeworld of individuals and their communities. Inclusive volunteering makes this meaningful activity accessible to people with disabilities and those around them. Yet there is a significant difference between the volunteering opportunities available to people

---

¹ Cserti-Szauer Csilla (PHD hallgató) ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Általános Gyógypedagógiai Intézet, ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola

² Bányai Borbála (PhD) egyetemi adjunktus, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Fogyatékossg és Társadalmi Részvétel Intézet

³ Sándor Anikó (PhD) egyetemi adjunktus, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Fogyatékossg és Társadalmi Részvétel Intézet

with disabilities and non-disabled persons around the world and in our country. There are no statistics on actual domestic activity about inclusive volunteering. In this study, therefore we explore the spectrum of voluntary activities people with intellectual disabilities participate in as well as the activities they consider meaningful from a disability studies perspective. Our study is also experimental in terms of research methodology as we intended to map whether focus group research is an adequate research methodological tool for people with intellectual disabilities. Our results suggest that both the voluntary work and the dynamics of the focus group interview can be achieved if the participants receive the right amount and quality of support, tailored to their individual needs.

Keywords: people with intellectual disabilities, inclusive volunteering, lifeworld, disability studies, research with focus group interview

---

BEVEZETÉS

Számos kutatás igazolja, hogy az önkéntesség nemcsak a különféle szervezetek és közösségek, de az egyes személyek számára is pozitív hatásokat eredményez (Choma – Ochocka 2006; Bartal 2010; Hustinx et al. 2010). A fogyatékossgal élő személyek (mégis) leggyakrabban az önkéntesség célcsoportjaként jelennek meg – szolgáltatások igénybevevőiként – nem pedig olyan személyekként, akik önrendelkező módon önkéntes aktivitást végezhetnek közösségeik javára. Az Egyesült Államokban például minden második állampolgár részt vesz önkéntes tevékenységben. Fogyatékossgal élő személyek esetében ez a részvételi mutató jelentősen alacsonyabb (Miller et. al 2002; Stroud et al. 2005). Ennek okaként legtöbbször az akadálymentesség és a hozzáférhetőség hiánya, valamint az önkénteseket foglalkoztató szervezetek negatív attitűdje kerül nevesítésre (Rak – Spencer 2015).

Kiemelt társadalmi problémaként tekintünk erre, mert a másokról való gondoskodás minden ember alapvető szükséglete, az emberlétét konstruáló momentum, az egyén saját támogatási igényétől függetlenül (Theunissen 2012; Sándor 2018). Kunt Zsuzsanna és Antal Zsuzsa participatív kutatása felhívja a figyelmet arra, hogy *a segítő és segített* szerepekhez fűződő domináns hatalmi viszonyok kritikus felfejtése nélkül nem lehet ezzel a témával hatékonyan foglalkozni (Kunt 2019).

Az inkluzív önkéntesség a fogyatékossgal élő személyek részvételét erősíti a különféle közösségépítő tevékenységekben (Marková 2018), melyek köre diverz és sokszínű területet ölel fel: a mega sportesemények világától kezdve, a munkaerő-piaci beilleszkedést támogató tevékenységeken keresztül, az inklúziót segítő szolgáltatásokig (Hall – Wilton 2011; Dickson et al. 2017).

Amennyiben a magyar helyzetet vizsgáljuk, a hazánk által 2006-ban ratifikált, a „Fogyatékossgal élő személyek jogairól” szóló egyezmény (ENSZ 2006) Preambuluma szintén megerősíti a fogyatékossgal élő személyek meglévő és lehetséges értékes hozzájárulását közösségeik általános jólétéhez és sokszínűségéhez. Deklarálja, hogy a fogyatékossgal élő személyeket ugyanazok az emberi jogok és alapvető szabadságok illetik meg, mint nemfogyatékos társaikat. A közösségeknek pedig biztosítaniuk szükséges ezek teljes körű gyakorlásának lehetőségét, a fogyatékossgal élő személyek teljes körű társadalmi részvételét. Ide sorolható az önkéntesség is, ahol a fogyatékossgal élő személy mint a közösség aktív tagja végez nem fizetett tevékenységet.

Magyarországon közel 2,2 millió ember önkénteskedik, amely leggyakrabban házi- és ház körüli segítő aktivitásokat jelent (Központi Statisztikai Hivatal 2021). Fogyatékossgal élő személyek önkéntes tevékenységéről viszonylag kevés kutatás áll rendelkezésre, így tanulmányunkkal ezt a tapasztalatot kívánjuk gazdagítani. Tanulmányunkban – az elméleti keretek ismertetése után – három intellektuális fogyatékossgal élő személyt és támogatójukat mutatjuk be, akik rendszeresen végeznek önkéntes tevékenységet. Arra keressük a választ, mit jelent számukra az önkéntesség és ez milyen tevékenységeket tartalmaz.

ELMÉLETI KERETEK ÉS PROBLÉMAFELVETÉS

Az önkéntes tevékenység definiálásakor a következő megfogalmazást tekintjük kiindulási alapnak: ez egy olyan tevékenység, “a) amelyet nem ellenszolgáltatásért végeznek, noha a kiadások megtérítése, vagy jelképes fizetség megengedhető; b) amelynek önkéntesnek kell lennie, azaz az adott személy belső indíttatásából, szabad akaratából végzi azt; c) amely tevékenység más személy vagy a társadalom hasznára irányul, bár köztudott, hogy haszonnal jár az önkéntes személyre nézve is” (rövidített definíció Bartal – Kmetty 2011:4 alapján).

Az önkéntesség számos ok miatt bizonyul hasznos aktivitásnak a fogyatékossgal élő személyek számára, hiszen előkészítheti egy munkaerő-piaci pozíció sikeres megszerzését, támogathatja a helyi közösséghez való kapcsolódást, valamint segítheti az egyént abban, hogy tipikus jóléti szolgáltatás-fogyasztóból felhatalmazott (*empowered*) szolgáltatást nyújtó személlyé váljon (Lindsay 2016; Rak – Spencer 2015; Yanay-Ventura 2019).

A fogyatékossgal élő személyek és az önkéntesség kapcsolatáról a nemzetközi szakirodalomban főképp olyan tanulmányok olvashatóak, melyekben a fogyatékossgal élő személyeket kérdezik meg a velük foglalkozó nemfogyatékos önkéntesekről (Kruithof et al. 2020), vagy az önkéntes munkában résztvevő nemfogyatékos emberek (szervezők, koordinátorok vagy szintén önkéntesek) véleményét a fogyatékossgal élő személyekkel való együttműködés nehézségeiről és előnyeiről (Miller et al. 2003; Mjelde-Mossey 2006). Ezekben a tanulmányokban a fogyatékossgal élő személyek nem aktív szerepben jelennek meg, hanem a legtöbb esetben a kutatások „tárgyaiként”.

Az ezredforduló óta azonban egyre több olyan tanulmány született, melyben a fogyatékossgal élő személy nem passzív, hanem a közösség aktív szereplője, aki önkéntesként jelenik meg, és a kutatásokban is őket kérdezik meg erről a tevékenységükről (Lindsay 2015; Yanay-Ventura 2019). Ezekben a kutatásokban leginkább az önkéntesség motivációs okai, támogató és akadályozó tényezői, és az önkéntesség hosszú távon való fenntarthatósága jelenik meg (Venzin 2020), példát adva arra, hogy ez a tevékenység milyen faktorok megléte esetén erősítheti az érintettek társadalmi, kulturális és emberi tőkáját (Czike – Bartal 2005; Stukas et al. 2005).

A funkcionális társadalomelméletek a társadalmak fennmaradására, egyensúlyára fókuszálnak. A funkció az egyéni cselekvésekre és ezek társas-társadalmi viszonyára, egymásra gyakorolt hatására vonatkozik (Morel et. al. 2000). Az önkéntes tevékenységek funkcióinak szerepe az egyén és a közösség számára jól dokumentált. A fogyatékossgal élő emberek önkéntesként való megjelenése egy egészen új szituációt teremt, mind az egyén, mind a közösség számára. Az addig elrejtett, védett foglalkoztatásban dolgozó, passzív, sok esetben gondnokság alatt élő fogyatékos ember, ebben az új szerepben aktív, kreatív, önmegvalósító és egyenrangú partnerré válhat.

Habermas az életvilágot három alkotóelemre bontja: „Kultúrának azt a tudáskészletet nevezem, amelyből a kommunikáció résztvevői, amennyiben a világra vonatkozóan valamiben egyetértenek, értelmezésekkel merítenek. Társadalomnak azt a legitim rendet nevezem, amelynek révén a kommunikáció résztvevői szabályozzák társadalmi csoportokhoz való tartozásukat, s ezzel megvalósítják a szolidaritást. Személyiségen azokat a kompetenciákat értem, amelyek a szubjektumot beszéd- és cselekvésképpé teszik, tehát képessé arra, hogy részt vegyen az egyetértési folyamatokban, emellett saját énonomosságát is megerősítse” (Habermas 1981:209; idézi Morel et. al. 2000:158).

Mi történik azonban abban az esetben, ha az életvilág valamely alkotóeleme másképpen jelenik meg, mint az megszokott, ha a közös értelmezhetőségbe, tudáskészletbe új elem kerül, ha a közösség a változás folyamatába lép? Azaz, mi történik, ha a fogyatékossgal élő ember önkéntes munkát vállal? Sik (2009) szerint az életvilág megváltoztatásához: vagy a beszédaktusokhoz szükséges normatív rend újraalkotása, vagy a cselekvéskoordináció (szocializáció, kulturális újratermelés) megváltoztatása szükséges. Mit tapasztalnak a fogyatékossgal élő emberek, hogyan tudnak önkéntesként dolgozni? Milyen közös normákon alapuló új közösség jön létre, megváltozik-e az egyén beszéd- és cselekvés-képessége ennek a tevékenységnek a hatására?

Az intellektuális fogyatékossgal élő személyek esetében különösen fontosak ezek a kérdések, hiszen részvételük közösségeik életében, azok formálásában meglehetősen korlátozott. Az önkéntes tevékenységekben is alulreprezentáltak a jelenlétük (Wicki – Meier 2016), miközben ez a családi kereteken kívül végzett, nem fizetett, önálló döntés által választott segítő tevékenység egyértelműen támogatja társadalmi inklúziójukat, közösségi hálózataik erősödését (Trembath et al. 2010).

A KUTATÁS CÉLCSOPORTJA

Kutatásunk során tehát intellektuális fogyatékossgal élő fiatal felnőtteket és segítőjüket kérdeztük – egy fókuszcsoporthoz beszélgetés keretében – az önkéntes tevékenységeikről. Az emberjogi szemléletből kiindulva a tanulmányunk következő alfejezeteiben, a célcsoport meghatározásánál, úgy nevezzük őket, ahogyan azt ők szeretnék, értelmi sérült személynek. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez a terminológia nem felel meg a jelenleg használt tudományos szóhasználatnak, ugyanakkor szerettük volna, ha a megszokott hatalmi pozíción túllépve, az általunk kérdezett személyek preferenciáit helyezük előtérbe a velük és róluk való gondolkodáskor.

A következőkben röviden bemutatjuk interjúalanyainkat. A személyiségi jogok védelme miatt a személyneveket megváltoztattuk és nem nyújtunk róluk olyan információt, mely alapján az interjúalanyok beazonosíthatóak.

Áron 37 éves, a budapesti agglomerációban él szüleivel. Egy egyetemen dolgozik participatív oktatóként, nem áll gondnokság alatt. A participatív oktatói státusz⁴ keretében, inkluzív szemináriumokon, alap- és mesterképzésben tanuló segítő szakemberek fejlődését támogatja a saját életéből vett tapasztalatai megosztásával.

Soma (41 éves) és Samu (43 éves) ugyanabból a vidéki bentlakásos szociális otthonból költöztek ki támogatott lakhatásba 2013-ban. Jelenleg egy vidéki kisvárosban a támogatott lakhatásban hárman laknak (harmadik lakótársuk nem vett részt az interjúban). Soma abban a városban dolgozik, ahol élnek, Samu a szomszéd városban. Mindketten védett foglalkoztatásban dolgoznak. Mindketten gondnokság alatt álltak 2020-ig, amikor ezt a jogi és önálló életviteli akadályt – saját kérésükre – támogatott döntéshozatallá minősítette a bíróság.

Segítőjük Ida, aki szintén részt vett az interjúban. Ida olyan szakember, aki egy kistérségben fogyatékossgal élő személyek és családjaik számára komplex szociális-foglalkoztatási szolgáltatási hálót (nappali ellátás, támogatott lakhatás, foglalkoztatás) hozott létre és munkatársaival működteti azt. Több mint tíz éve áll kapcsolatban segítőként a megkérdezett interjúalanyokkal.

Kiemelendőnek tartjuk megjegyezni, hogy interjúalanyaink dolgoznak, mert az értelmi sérült emberek munkaerő-piaci helyzete meglehetősen kedvezőtlen Magyarországon, számos szerző az egyik legsérülékenyebb csoportként azonosítja őket (Dunás-Varga 2019; Cserti - Szauer et al. 2020).

Mind a négy interjúalany évek óta ismeri egymást, közös projektjeik is vannak, melyek közül több önkéntes tevékenységnek számít. Megjegyezzük, hogy a fókuszcsoporthoz beszélgetés szereplőit személyesen ismerjük. Utaltunk rá, hogy Magyarországon viszonylag kevés fogyatékossgal élő személy végez önkéntes tevékenységet, így esett rájuk a választásunk, mivel tudjuk, hogy rendszeresen önkénteskednek, és ez a tapasztalat relevánsnak tűnik az értelmi sérült személyek ezen tevékenységeinek feltárása során.

---

⁴ A participatív oktatás azt jelenti, hogy fogyatékossgal élő személyek és hivatásos oktatók együtt tervezik, vezetik és értékelik a kurzusokat (Katona – Cserti-Szauer – Sándor 2019). E módszertan kereteit e cikk szerzői és kollégáik alapozták meg és fejlesztik.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Kutatásunk során a fókuszcsoportos beszélgetés módszerét azért választottuk, mert ez egy csoportos és egyben irányított beszélgetés, melynek során a beszélgetés résztvevőinek lehetősége van reflektálni a másik személyre, közösen megvitatni egy-egy témát és ezzel a kutatók számára új és releváns szempontokat, témaköröket feltárni. Esetünkben az interjúalanyok ismerik egymást, azaz a „közös tapasztalatok ereje” (Vicsek 2006:39) jellemző rájuk, ami megkönnyítheti a kutatási szituációban való részvételt.

A fókuszcsoportos interjú megtervezéséhez áttekintettük azokat a tudományos publikációkat, amelyek az értelmi sérült személyekkel megvalósított munka módszertani szempontjaira reflektálnak. Kaehne és O’Connel (2010) három aspektust vetnek fel, melyek mindegyikére hangsúlyt helyeztünk:

- 1) a résztvevők reflexiói a saját és mások véleményére;
- 2) kommunikáció kezdeményezése és folytatása másokkal az interjú során;
- 3) a moderátor szakmai felkészültsége.

Az értelmi sérült résztvevők számára a beszélgetést megelőzően megküldtük az egyszerű nyelvezetű (*plain language*) kérdéseket (Maaß 2020; Horváth 2021), valamint támogatójuk véleményét kértük az interjúvázlatról az érthetőség és értelmezhetőség miatt. A javaslatok alapján módosítottuk a kérdéseket és azok sorrendjét. A munka és a segítség témaköreivel igyekeztünk előkészíteni az önkéntes tevékenységre vonatkozó kérdéseket. A moderátorok jelentős tapasztalattal rendelkeztek értelmi sérült személyekkel való kutatásban.

Mindezen előkészületek ellenére kérdéses volt számunkra, hogy a fókuszcsoportos beszélgetésekre jellemző dinamikusság, spontán beszélgetés vajon kialakul-e (Kaehne – O’Connel 2010).

Számos szerző (Walmsley 2001; 2014; Heiszer 2015; Szabó 2021) az egyenrangúság, a hatalmi egyensúly kérdését is a középpontba helyezi, ami egyrészt a csoporttagok, másrészt a moderátorok és a csoporttagok viszonyára utal. Ezek méltó kezelésére a „Kutatásetikai alapvetés a fogyatékoságtudományhoz” (Könczei et al. 2015) című dokumentumot követtük. A segítő interjúalanyként és támogatóként is megjelenik a beszélgetésben, azaz Ida is válaszolt a kérdéseinkre mint interjúalany, valamint felkészítette a beszélgetésre Somát és Samut, és a beszélgetés során is segített könnyen érthetővé tenni a kérdéseinket. Ez, ahogy korábban

utaltunk rá, a többi szereplő dinamikus részvételét erősítette egyrészt, ugyanakkor nem zárható ki, hogy ez a szerepváltás befolyásolhatta is a diskurzus alakulását. A segítő megnyilvánulásait elsősorban az önkéntesség előmozdítójának kulcsszereplői aspektusai mentén elemezzük jelen tanulmányban.

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Önértelmezés

A beszélgetés a vírushelyzet miatt online térben zajlott, körülbelül másfél óráig tartott. A beszélgetés keretét az önkéntes tevékenység adta, majd megkértük a résztvevőket, hogy mutakozzanak be.

Az interjúk elején a bemutatkozás minden esetben az egyén önértelmezéséről tanúskodik, melyet általában befolyásol a beszélgetés-kutató által megjelölt tartalma. Mindhárman a teljes nevüket, életkorukat és a lakhatási körülményeiket ismertették. Ketten vidéken, támogatott lakhatásban laknak – ez az, ami az életüket leginkább meghatározza. A beszélgetés során többször előkerül a bentlakásos intézet és az önálló életvitelt jelentő támogatott lakhatás összehasonlítása. Harmadik beszélgetőtársunk a szüleivel él. A bemutatkozás során a családjáról, háziállatairól beszélt, majd hosszabban a munkahelyéről mesélt. Úgy tűnik, az ő identitását ez határozza meg elsősorban, és ezt igazolja, hogy az interjú későbbi szakaszaiban is többször előkerült ez a téma.

Ugyanitt – külön kérdésre – elmesélték a hobbyjaikat, egyéb társas kapcsolataikat is, amiből arra a következtetésre juthatunk, hogy a résztvevők színes, önazonos életet élnek.

Kiemeljük, hogy csak egyikőjük említi a sérültségüket, de itt is a közösségi viszonyok szintjén „fontosnak tartom, hogy a társadalom befogadja sérült embereket” (Áron, 37 éves interjúalany) és nem saját egyéni akadályozottságként. Ez, a későbbiekben, mint valamely tevékenységben való nehézség – említés szintjén – egyszer kerül elő, ami azt jelenti, hogy számukra nem ez a meghatározó identitás. Amennyiben az önkéntességet jelöltük meg témaként, elmondhatjuk, hogy sérültségük ezt nem befolyásolja, azaz Theunissennel (2012) és Sándorral (2018) egyetértve megállapíthattuk, hogy a segítség számukra is alapvető szükséglet.

Jelentőségteljes tevékenységek

A beszélgetést ezek után három jelentőségteljes tevékenység köré csoportosítottuk: munka, szabadidő, önkénteskedés. A munkavégzésre és a szabadidőre való rákérdezéssel az önkéntes munkát igyekeztünk fogalmilag is behatárolhatóvá tenni interjúalanyaink számára, illetve átkötő kérdésként a segítség fogalmát emeltük be.

A munka

A munkára vonatkozó kérdésnél a résztvevők elmondták: hol, hány órában dolgoznak és milyen munkát végeznek. A munkájukat jelentőségteljes tevékenységnek érzik, felelőségteljesen végzik: „*Próbálok jó tanár lenni*” (Áron, 37 éves interjúalany); „*Minőség meg mennyiségre dolgozunk*” (Soma, 41 éves interjúalany). Maguktól, kérdés nélkül értékelték munkájukat. A munkájuk fontosságáról külön kérdeztük őket: leginkább a pénz, a közösség, és Áron esetében a küldetéstudat jelentek meg. „*Apukám matematika-fizika tanár és informatikus, és tőle kaptam ezt az adományt [...] tehát én örökségként fognám fel*” (Áron, 37 éves interjúalany). Mindhárman hangsúlyozták, hogy szeretik a munkájukat. „*Igen, szeretek kertészkedni, fűnyírózni, meg szőnyeget szőni*” (Samu, 43 éves interjúalany).

A munkavégzéshez kapcsolódik a társas közeg is. A támogatott lakhatásban élő interjúalanyok védett foglalkoztatásban dolgoznak, így a munkatársak jelentős része szintén sérült ember, míg harmadik interjúalanyunk a nyílt munkaerőpiacon dolgozik, kollégái főként nemfogyatékos emberek. A kollégák mindhármuk életében fontos szerepet töltenek be, Áron már a bemutatkozásnál, míg a másik két interjúalanyánál külön kérdés után jelenik meg a kollégák iránti érzelmek kifejezése.

A munka nemcsak a pénz és a közösség miatt fontos számukra, hanem a társas-társadalmi integráció miatt is. Soma segítséggel ugyan, de elmondja, hogy a munka révén ugyanúgy embernek érzi magát, mint bárki más a városban; míg Áron a befogadás szót használja. Esetében a munkája maga is a társadalmi inklúziót szolgálja, hiszen participatív oktató, és pontosan átérzi ennek a munkának a súlyát és közösségformáló hatását. Kettőjükénél spontán megjelennek a munkavégzés kapcsán a kölcsönösség és bizalom fogalmak, valamint a segítség másoknak. „*Amiért dolgozok, azért fizetést kapok. Ami nekem nagyon sokat számít. Meg hát másoknak is tudunk segíteni*” (Soma, 41 éves interjúalany).

Samu számára inkább a pénzkeresés a meghatározó. Ezek általában is fontos szempontok a munka világában, de elképzelhető, hogy számukra a sérültség miatt is különös jelentősége van.

A szabadidő

A hétköznapi élet tevékenységeiről kérdeztük őket, és határozottan elkülönítették a fizetett munkát, a munka utáni kötelező jellegű házimunkát, a hobbyt és az önkéntes munkát is. Kiemeljük, hogy az emberek jellemző jelentőségteljes tevékenysége a hobbyt, ami egyben az önkifejezés eszköze is lehet, és interjúalanyainknak van hobbjuk, ahogy az a bemutatkozásnál is kiderült: kertészkedés, vonatok, számítógépes játék, zenehallgatás. Ezeket ők választják maguknak és örömmel vesznek részt a tevékenységekben. *„És ennek mi nagyon örülünk, mert amit mi megtermelünk a kertből, azt szoktuk belőle főzni. Hétköznapi is, meg hétvégén is”* (Samu, 43 éves interjúalany).

Az önkéntesség

A harmadik jelentőségteljes tevékenység, amire rákérdeztünk, az önkénteskedés volt. Soma és Samu három területen végeztek, illetve végeznek önkéntes munkát. Egyrészt intézménytelenítésben⁵ részt vevő intézményeket jártak végig segítőkjükkal, és megosztották saját tapasztalataikat a támogatott lakhatásba való kiköltözésről, másrészt Áronhoz hasonlóan, ők is egy felsőoktatási intézményben rendszeresen előadnak, mint participatív oktatók. Harmadrészt, amiről a legtöbbet meséltek, a hétköznapi segítség volt, amikor szomszédoknak segítenek beállítani a telefonjukat, fűvet nyírnak, vagy munkahelyükön rendszeresen plusz feladatokat végeznek el: postára járnak, gondozzák a kertet. *„Hát azon gondolkodtam az önkéntesről, hogy hát a segítők is segítenek minket, mi is segítünk őneki is. A szüretelés, meg ha elmegyünk hozzá vagy lenyírjuk a fűvet, vagy kitisztítjuk a kiskertet is”* (Soma, 41 éves interjúalany).

Áron egy keresztény integrált táborban szervezői és támogatói feladatokat lát el: *„[...]...esténként lesz ilyen segítő megbeszélés, ahol majd rám is számítanak”*.

Mindezek mellett megjelennek az önkéntes munka kihívásai vagy nehézségei is, úgymint felkészülni a participatív oktatásra a többi oktatóval együtt, izgulás, vagy éppen közös hang

---

⁵ Az intézménytelenítés az a hosszútávú folyamat, amelynek keretében hazánkban és az Európai Unió számos tagállamában a nagylétszámú bentlakásos intézményi ellátásról a közösségi életvitelt támogató szolgáltatásokra térünk át. Fogyatékosággal élő személyek szempontjából a korábban említett ENSZ Egyezmény, valamint a 1295/2019. (V. 27.) Korm. határozat emelendő itt ki.

megtalálása az új emberekkel. Áron spontán elmondja, mik azok az önkéntes feladatok, amiket nem vállalna el, ha megkérnék, mert ez olyan feladat, amit nem szeretne megcsinálni, és ekkor jelzi Soma, hogy ő mire nem lenne intellektuálisan képes. Ez komoly önismeretet és az önálló döntésképeséget, illetve az önálló döntés gyakorlásának lehetőségét jelenti, mert ismerik saját emberi határaikat, képesek nemet mondani és ezt meg is tehetik.

Az önkéntes munkát mindhárman nagyon szeretik és fontos számukra. Megjelennek érzelmi szempontok is, és amit mindhárman gyakran hangsúlyoznak, az új emberek megismerése és a viszonyosság, az egyenrangú partnerként való megjelenés. A gondoskodás aktusa jó érzéssel tölti el őket. *„Az nekünk jó érzés. Mi örülünk, ha másokat is megismerhetünk, meg az, ha régiekkel is találkozunk. És akkor mindig csak újakat tudunk mondani másoknak”* (Soma, 41 éves interjúalany).

A korábban ismertetett önkéntes definíciónak ezek a tevékenységek megfelelnek. Egy részük az informális segítségnek feleltethető meg, míg mások a formális, szervezeti keretek között zajló önkénteskedéshez sorolhatók. Kiemelendő, hogy ezen tevékenységek által, mind a helyi közösségek, mind pedig a tágabb társadalom aktív tagjaivá válhatnak, társadalmi-közösségi intergrációjuk megerősödhet. Utóbbi különösen fontos az intézményi kitagolás és az egyetemi önkéntes munkák esetében, mert itt maguk a tevékenységek célja is a társas integráció elősegítése.

A hétköznapi élet és a társas-társadalmi integráció szempontjából két aspektus figyelhető meg. Az egyik, hogy mindhárman aktívan és széles körben kihasználják a földrajzi értelemben vett teret, kilépnek a munka – lakhatás szűk területéről, hobbyjuk és önkéntes tevékenységük révén is szélesedik a terület, amit használnak. Ezáltal eltűnik körülöttük a láthatatlanság mezője. A támogatott lakhatásban élők esetében az önkéntesség és az informális segítség jóval tágabb földrajzi és közösségi terepen jelenik meg. Úgy véljük ez az úgynevezett kulcsembernek, a segítőjüknek köszönhető. Ő az, aki motiválja és facilitálja őket az önkéntes munkára, megszervezi ezt, és az informális segítség kapcsán pedig edukálja őket és meghúzza a határokat (kinek, mikor és miben lehet segíteni). A budapesti agglomerációban, saját családjával élő Áron esetében feltehetően nem egy ilyen kulcsember létezik, hanem az egyes élettereken (otthon, munkahely, tábor) van egy-egy kulcsember, akire számíthat.

A másik szempont az egyének közösségi életének gazdagodása és viszont, a közösségek sérült emberekkel és általuk való színesedése. A munka – szomszédság – hobby – önkénteskedés,

azaz négy területen is megjelennek, ezáltal kapcsolati hálójuk sokkal kiterjedtebb lesz, és a sérült emberek által a közösségek is erőforráshoz jutnak.

Az interjúkérdéseinktől függetlenül a beszélgetésben spontán megjelent a 2020-2021-es pandémia. A pandémia komolyan gátolta őket jelentőségteljes tevékenységeik végzésében és sokszor elmondták mennyire hiányoznak nekik azok az emberek, akikkel ilyenkor személyesen szoktak találkozni.

ZÁRÓ GONDOLATOK: AZ INKLUZÍV ÖNKÉNTESÉG BŐVÍTÉSÉNEK TEREI

Az informális és formális önkéntes tevékenységekben rejlő lehetőségek

Jelen tanulmányban az inkluzív önkéntesség társadalmi integrációban, közösségépítésben betöltött szerepéről gondolkodtunk értelmi sérült személyek életvilágának vonatkozásában. A korábbi kutatásokhoz képest, melyek az értelmi sérült személyek érdekében végzett önkéntességet helyezték a fókuszba, jelen tanulmányban fogyatékoságtudományi perspektívában elemeztük a szakirodalmi eredményeket, felhívva a figyelmet arra, hogy Magyarországon is van létjogosultsága az értelmi sérült személyek által végzett önkéntes tevékenységnek. Ez amellet, hogy erősíti a helyi közösségeket, jelentőségteljes tevékenység az értelmi sérült személyek számára. Új feladatokkal, lehetőségekkel és kapcsolatokkal gazdagodnak.

A jelentőségteljes tevékenységekről az értelmi sérült személyek életvilágának komplexitásában igyekeztünk tapasztalatokat gyűjteni online fókuszcsoporthoz beszélgetés során, ahol a munka, a szabadidő és az önkénteskedés felületeit – idejét és tereit – emeltük ki.

A legfontosabb megállapításunk tehát, hogy fogyatékosággal élő emberek is végezhetnek önkéntes munkát. Ennek egyik magyarországi példáját mutattuk be. Az önkéntesség beszélgetőtársaink számára szeretett és sokszínű tevékenység, amely esetükben az informális segítség tereit jelenti elsősorban, egyfajta elindulásként és tapasztalatszerzési lehetőségként a szervezett, formális önkéntes munka irányába. Ez utóbbi még erőteljesebb elköteleződést jelenthet majd. A segítség pedig a nemfogyatékos önkéntesek narratíváihoz hasonlóan, konkrét tevékenység és lelki támogatás is, ahol a viszonyosság fontos aspektus. Az önkéntes tevékenység végzése, az, hogy ez egy jelentőségteljes tevékenység, és hogy megjelenik a

viszonosság – mint motívum – jelzi, hogy ezáltal a cselekvési tér megváltozik, új normatív rend alakul ki.

Hovatovább életviláguk gazdag, sokszínű cselekvést és kommunikációt jelent számukra, valamint a környezetükben élők számára is. Munkavégzésük, önkéntes tevékenységeik és informális szívességek révén szükségük van valamennyi támogatásra, azonban ezen tevékenységek által az érintettek értékes emberként tekintenek magukra, és környezetük sem az ápolásra szoruló, sajnálatra méltó embert látja bennük. Ily módon kialakulhat az a közös norma, hogy attól függetlenül, hogy valakinek támogatásra van szüksége bizonyos területeken, más területeken pedig éppen ő adhat támogatást, segítséget másoknak.

Meghatározó szerepe van a motiváló, facilitáló kulcsembernek az önkéntes folyamat előkészítésében és megszervezésében. További kutatásokat generálhat, hogy ez a szerep – a különféle támogatási szükséglettel élő önkéntesek esetében – mit jelent az önkéntesség iránti igény fenntartása érdekében.

A kutatás módszertani tudásunkat is gazdagította. Az alapos előkészületek megtétele rendkívül fontos tényező ebben a folyamatban is. A beszélgetés-vázlat egyenlő esélyű hozzáféréseinek biztosítása minden résztvevő számára tartogathat kihívásokat, még akkor is, ha megfelelő szakértelemmel rendelkezünk egyszerű nyelvezetű és/vagy könnyen érthető kommunikációval készülő szövegek létrehozásában. Az egyik résztvevő számára további bevonódást segítő, vizuális támaszt nyújtó módszerek alkalmazása lehet ezen akadályok még hatékonyabb leküzdésének az eszköze.

A segítő bevonása hasonló facilitáló és korlátozó szempontokra hívja fel a figyelmünket. Facilitáló, hiszen az előkészületek során tudásával, tapasztalataival segíti a folyamatot. Az online térben felmerülő kommunikációs nehézségekre azonnal tud reagálni, így biztonságosabbá és támogatóbbá válik a beszélgetés, amely erősítheti az értelmi sérült személyek bevonódását. Ugyanakkor korlátot jelenthet, ha a segítő befolyásolja a diskurzus alakulását.

Végezetül, a módszertani szempontok tekintetében a fókuszcsoportos beszélgetés dinamikáját említjük. Vélhetően az alapos előkészítés okán, és amiatt, mert a szereplők jól ismerték egymást, a beszélgetés rendkívül aktív volt. A szereplők folyamatosan reagáltak egymás hozzászólásaira, egyetértésüket, örömeiket vagy épp ennek ellenkezőjét artikulálták.

Nem tapasztaltuk a szakirodalomban említett, külön egymástól független, egyéni interjúszerű megvalósulást.

Szakpolitikai kitekintés

Interjúalanyaink értelmi sérült személyek, akiknek önmeghatározásukkor ez, vagy ehhez hasonló kifejezés nem hangzott el. Úgy véljük ez annak is köszönhető, hogy közösségeikben számos funkciót betöltenek (munkatárs, lakótárs, nagybácsi, barát, szomszéd stb.), életviláguk nem egydimenziós, nem fogyatékosként tekintenek magukra.

A Nemzeti Önkéntes Stratégia⁶ ezen kohézió erősítésének fontos szakpolitikai kerete. Bár az értelmi sérült önkéntesek külön csoportként nem jelennek meg a dokumentumban, aktív szerepvállalásuk egyértelműen támogathatja a stratégia céljainak megvalósulását, a helyi közösségek gazdagodását.

Úgy gondoljuk, hogy jelen kutatás nem kizárólag az értelmi sérült személyek önkéntes tevékenységeinek, az ebben rejlő sokrétű potenciál feltárásához járulhat hozzá, hanem egy további szociálpolitikai stratégia, a közösségi lakhatási alternatívák emberi, jogi szempontú alakításához is.

A bentlakásos intézményi kitagolás és a közösségi lakhatási alternatívák felé történő elmozdulás, véleményünk szerint akkor lehet sikeres, ha azt egy összetett folyamatként értelmezzük: mind a tevékenységek, mind a területek, mind a szolgáltatások és az egyének komplexitásában. A folyamatban egy kulcsember jelenléte mindenképpen meghatározó, aki rendszerezi és megszervezi a kitagolásban részt vevők életét, hogy valós kapcsolati háló épüljön ki az egyének számára is a jelentőségteljes és örömmel elvégzett feladatok által. Mindez a kulcsember részéről komoly elköteleződést, szakmai tudást és empátiát feltételez. Tanulmányunkkal reményeink szerint mind a mainstream önkéntes folyamatok, mind a fogyatékosügy, közösségi, lakhatási alternatívák életvilágának gazdagodásához hozzájárulhattunk.

---

⁶ 1068/2012. (III. 20.) Korm. határozat a Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020 elfogadásáról és a végrehajtásához szükséges középtávú feladatokról

IRODALOM

- Bartal Anna Mária (2010): Mit mutat a kaleidoszkóp? – az Önkéntes Motivációs Leltár (Volunteer Motivation Inventory) adaptálása, fejlesztése és kipróbálása a magyar önkéntesek körében. *Civil Szemle*, 1. pp. 5-33.
- Bartal Anna Mária – Kmetty Zoltán (2011): A magyar önkéntesek motivációi – a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztenderdizálásának eredményei alapján. *Civil Szemle*, 4. pp. 5-33.
- Choma, Becky – Ochoka, Joanna (2006): Supported volunteering: A community approach for people with complex needs. *Journal on Developmental Disabilities*, 12(1) pp. 7-30.
- Czike Klára – Bartal Anna Mária (2005): *Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában*. Budapest: Civitalis Egyesület.
- Cserti-Szauer, Csilla – Bányai, Borbála – Katona, Vanda – Sándor, Anikó (2020). Narratives of Struggle Lifelong Guidance and Future Planning Alternatives for People with Disabilities in Hungary. *Fogyatékoság és Társadalom, Special Issue*, pp. 59-75.
- Dickson, Tracy J. – Darcy, Simon – Benson, Angela (2017): Volunteers with Disabilities at the London 2012 Olympic And Paralympic Games: Who, Why, and Will They Do It Again? *Event Management*, 21(3) pp. 301-318. DOI: 10.3727/152599517X14942648527527
- Dunás-Varga Ildikó (2019): Az értelmi fogyatékos személyek alkalmazásának jellegzetességei egy pilotkutatásban résztvevő KKV-k körében. In: Farkasné Gönczi R. – Gereben Fné – Lénárt Z. (szerk.): *Rehabilitáció – életkorok, intézmények, szükségletek és lehetőségek a szolgáltatások hazai rendszerében*. Budapest: Magyar Gyógyneveléstudományok Egyesülete és ELTE Bárczi Gusztáv Gyógyneveléstudományi Kar, pp. 296-303.
- Egyesült Nemzetek Szervezete (2006): *A Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló Egyezmény*. New York: Egyesült Nemzetek Szervezete.
- Hall, Edward – Wilton, Robert (2011): Alternative spaces of 'work' and inclusion for disabled people. *Disability and Society*, 26(7) pp. 867-880. DOI: 10.1080/09687599.2011.618742
- Heiszer Katalin (2015): Partecipatív kutatás, intellektuális sérülés. In: Hernádi I. – Könczei Gy. (szerk.) *A felelet kérdései között*. Budapest: ELTE BGGYK. pp. 69- 77.
- Horváth Péter László (2021): Szerkesztői előszó. *Fogyatékoság és Társadalom*, (1) pp. 12-15. DOI: 10.31287/FT.hu.2020.1.1
- Hustinx, Lesley – Cnaan, Ram – Handy, Femida (2010): Navigating Theories of Volunteering: A Hybrid Map for a Complex Phenomenon. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 40(4) pp. 410–434. DOI: 10.1111/j.1468-5914.2010.00439.x
- Kaehne, Axel – O'Connell, Clare (2010): Focus groups with people with learning disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 14(2) pp. 133 –145. DOI:10.1177/1744629510381939
- Katona Vanda – Cserti-Szauer Csilla – Sándor Anikó (szerk.) (2019): *Együtt oktatunk és kutatunk! Inkluzív megközelítés a felsőoktatásban*. Budapest: ELTE BGGYK
- Könczei György – Heiszer Katalin – Hernádi Ilona – Horváth Péter László – Katona Vanda – Kunt Zsuzsanna – Sándor Anikó (2015): Kutatásetikai alapvetés a fogyatékoságtudományhoz. In: Hernádi I. – Könczei Gy. (szerk.) *A felelet kérdései között*. Budapest: ELTE BGGYK. pp. 152-157.
- Központi Statisztikai Hivatal (2021). *A 15–74 éves népesség önkéntes munkavégzése demográfiai és egyéb jellemzők szerint, 2020. IV. negyedév*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

- Kruithof, Kasper – Suurmond, Jeanine – Kal, Doortje – Harting, Janneke (2020): Volunteer work with vulnerable persons in the community: A qualitative study of social inclusion. *Journal of Social Work*, 21(1) pp. 1–17. DOI: 10.1177/1468017320919874
- Kunt Zsuzsanna (2019): *Kapcsolódások. Személyi segítség és együttműködés a fogyatékoságtudomány és a kulturális antropológia találkozásainak tükrében*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE PPK.
- Lindsay, Sally (2016): A scoping review of the experiences, benefits, and challenges involved in volunteer work among youth and young adults with a disability. *Disability and Rehabilitation*, 38(16) pp. 1533-1546. DOI: 10.3109/09638288.2015.1107634
- Maaß, Christiane (2020): *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus*. Berlin: Frank & Timme GmbH, DOI: 10.26530/20.500.12657/42089
- Marková, Aneta (2018). The „inclusive volunteering” phenomenon: Research into the volunteering of people with disabilities. *Kontakt*, 20(1) pp. e48-e56.
- Mjelde-Mossey, Lee Ann (2006) Involving People with Disabilities in Volunteer Roles. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 5(2), pp 19-30. DOI: 10.1300/J198v05n02_02
- Miller, Kimberly D. – Schleien, Stuart J. – Bedini, Leandra A. (2003). Barriers to the Inclusion of Volunteers with Developmental Disabilities. *The Journal of volunteer administration*, 21(1) pp. 25-30.
- Miller, Kimberly D. – Schleien, Stuart J. – Rider, Cecilia – Hall, Crystal – Roche, M. – Worsley, James (2002): Inclusive volunteering: Benefits to participants and community. *Therapeutic Recreation Journal*, 36(3) pp. 247-259.
- Morel, Julius – Bauer, Eva – Meleghy, Tamás – Niedenzu, Heinz-Jürgen – Preglau, Mac – Staubmann, Helmut (szerk.) (2000): *Szociológiai elmélet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Rak, Eniko C. – Spencer, Lauren (2015): Community participation of persons with disabilities: volunteering, donations and involvement in groups and organisations. *Disability and Rehabilitation*, 38(17), pp. 1705–1715. DOI: 10.3109/09638288.2015.1107643
- Sándor Anikó (2018): *Magas támogatási szükséglettel élő személyek önrendelkezési lehetőségei*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE PPK.
- Sik Domonkos (2009): Habermas életvilág-fogalmán innen és túl. In. Némedi D. – Szabari V. (szerk.) (2008) *Kötő-jelek*. Budapest: ELTE TáTK, pp. 107-131.
- Stroud, Suzanne – Miller, Kimberly D. – Schleien, Stuart J. – Merrill, M. (2005): Engaging Volunteers with Disabilities: A Qualitative Study. *The Journal of Volunteer Administration*, 23(4) pp. 6-15.
- Stukas, Arthur – Daly, Maree – Cowling, Martin J. (2005): Volunteerism and social capital: A functional approach. *Australian Journal on Volunteering*, 10(2) pp. 35-44.
- Szabó Rita (2021): *A mi közös munkánk - Partecipatív kutatás a támogatott döntéshozatalról fókuszcsoporthoz interjúk alapján. Futár András és Szabó Rita közös kutatása*. (Szakdolgozat). Budapest: ELTE BGGYK
- Theunissen, Georg (2012): *Lebensweltbezogene Behindertenarbeit und Sozialraumorientierung. Eine Einführung in die Praxis*. Freiburg: Lambertus.
- Trembath, David – Balandin, Susan – Stancliffe, Roger J. – Togher, Leanne (2010): Employment and Volunteering for Adults With Intellectual Disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 7(4) pp. 235-238. DOI: 10.1111/j.1741-1130.2010.00271.x
- Yanay-Ventura, Galit (2019): „Nothing About Us Without Us” in Volunteerism Too: Volunteering Among People with Disabilities. *Voluntas*, 30. pp. 147–163. DOI: 10.1007/s11266-018-0026-7
- Venzin, Megan (2020): Open Doors for Volunteers With Disabilities. *The Volunteer Management Report*, 25(3), p 1. DOI: 10.1002/VMR

Vicsek Lilla (2006): *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Budapest: Osiris Kiadó.

Walmsley, Jan (2001): Normalisation, Emancipatory Research and Inclusive Research in Learning Disability. *Disability & Society*, 16(2) pp. 187-205, DOI: 10.1080/09687590120035807

Walmsley, Jan (2014): Telling the History of Self-Advocacy: A challenge for Inclusive Research. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27. pp. 34–43.

Wicki, Monika T. – Meier, Simon (2016): Supporting Volunteering Activities by Adults with Intellectual Disabilities: An Explorative Qualitative Study. *Journal of Policy and Practice*, 13(4) pp. 320-326. DOI: 10.1111/jppi.12207